

אמר רבי יוחנן * אילמלא לא ניתנה תורה היינו למדין צניעות מחתול וגזל * מנמלה ועריות מיונה דרך ארץ מתרנגול

התורה

והמוסר הטבעי

דבר מוכרח הוא שיסגל האדם לעצמו את המוסר הטבעי הפשוט. בכל רחבו ועמקו. ואת יראת ד', ותמצית הסהור של האמונה הפשוטה. וכפ' מדותיה ברוחב ובעומק. ועל גבי שתי הסגולות הללו יבנה את כל מעלות רוחו העליונות.

אסור ליראת שמים שתדחק את המוסר הטבעי של האדם, כי אז אינה עור יראת שמים טהורה. סימן ליראת שמים טהורה הוא כשהמוסר הטבעי, הנטוע בטבע הישר של האדם, הולך ועולה על פיה במעלות יותר גבוהות ממה שהוא עומד מבלעדיה. אבל אם תצויר יראת שמים בתכונה כזאת שבלא השפעתה על החיים היו החיים יותר נוסים לפעול טוב. ולהוציא אל הסופר דברים מועילים לפרס ולכבוד, ועל פי השפעתה מתמעט כח הפועל ההוא, יראת שמים כזאת היא יראה פסולה.

ח. עולת ראייה | ח"ב, עמ' קסו

הנה עקוד ללמוד תורה, דע מה ונתשוב לאפיקודים, דע לפני מי אתה עמל, תאמן הוא בעל מאצתך שישלם לך שכר פעולתך. מתבאר במאד"ל * אדם ובהמה תושיע ד', אלו בני אדם שערומים בדעת משימים עצמם כבהמה * (חילוף ה:), שהבהמה עושה לפי טבעה, ויתרון האדם נמנה שאע"פ שיצר הלב רע מנצדו הולך הוא אחר שכלו ולא אחר יצר טבעו. אבל אחרי שכבר הגביר רגילותו בטוב על טבעו אז עושה הוא את הטוב האמתי בטבעו. ונמצא הוא משתהו בזה לבהמה. אלא שזה בא לו ע"י ערמימות דעת ביראה. ומשימים עצמו כבהמה ששם טבעו בבחירתו לזה. והוא שאמר * שקוד * בלשון פעול, שכל-כך תתעצם בד הרגילות הישרה. עד שתשוב לטבע ראשון, כדרך קנית המדות, ולא תצטרך עוד לכפי' אלא יהי' לבך ישר הולך לרצון קונך ית'.

ט. רמב"ם | הלכות דעות, פרק א'

ו. כך למדו בפירוש מצוה זו, מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון, מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום, מה הוא נקרא קדוש אף אתה היה קדוש, ועל דרך זו קראו הנביאים לאל בכל אותן הכוונות ארך אפים ורב חסד צדיק וישר תמים גבור וחזק וכיוצא בהן, להודיע שהן דרכים טובים וישרים וחייב אדם להנהיג עצמו בהן ולהדמות אליו כפי כחו.

ז. וכיצד ירגיל אדם עצמו בדעות אלו עד שיקבעו בו, יעשה וישנה וישלש במעשים שעושה על פי הדעות האמצעיות ויחזור בהם תמיד עד שיהיו מעשיהם קלים עליו ולא יהיה בהם טורח עליו ויקבעו הדעות בנפשו, ולפי שהשמות האלו נקרא בהן היוצר והם הדרך הבינונית שאנו חייבין ללכת בה, נקראת דרך זו דרך

ה', והיא שלמד אברהם אבינו לבניו שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו', וההולך בדרך זו מביא טובה וברכה לעצמו שנאמר למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו.

ד. רש"ר הירש | בראשית פרק יח

כל אותו דרשה, אם אפשר לקרוא לו כן, שבין אברהם לבין שופט כל הארץ — בו מעיו עפר ואפר לפנות אל ה', על סמך חוש הצדק שבלבו, ואף הקב"ה מנענו לו בראשו לאות הסכמה, הרי הוא משמש ערובה נאמנה לאפיו האלהי של אותו קול שבקרבו, הטוען למשפט וצדקה. עם שאנחנו רק עפר ואפר — יסודנו עפר ואחרינו אפר — הרי לא הכל בנו עפרואפר. בגוף עפרואפר זה חי נצוץ של בורא העולמים, והד לרותו. אנושיות וצדק, וכל קניני הרוח והמוסר של האנושות — קיבלו את אישורם הנצחי על-ידי הד אלהי זה שכלב האדם; והרי הם מובטחים ועומדים מעל לכל תורות עפרואפר של חכמה חמרנית.

ג. סוטה יד.

ואמר רבי המא ברבי חנינא * מאי דכתיב 'אחרי ה' אלהיכם תלכו וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכנה והלא כבר נאמר 'כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא * אלא להלך אחר מדותיו של הקב"ה מה הוא מלביש ערומים דכתיב 'ועש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אף אתה הלבש ערומים הקב"ה ביקר חולים דכתיב 'וירא אלו ה' באלוני ממרא אף אתה בקר חולים הקב"ה נחם אבלים דכתיב 'ויהו אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו אף אתה נחם אבלים הקב"ה קבר מתים דכתיב 'ויקבר אותו בניא אף אתה קבור מתים:

ה. אורות התורה | פרק י"ב

ב. "דרך ארץ קדמה לתורה". הקדמה זמנית מוכרחת לדורות, המוסר בטבעיותו, בכל עומק הודו וכחו האיתן, מוכרח להקבע בנפש ויהיה מצע לאותן ההשפעות הגדולות הבאות מכחה של תורה. וכשם שהיראה היא בחינת השרש הקודמת אל החכמה, כן המוסר הטבעי הוא בחינת השרש הקודמת אל היראה וכל ענפיה. והכלל הזה הוא נוהג באדם הפרטי, וכן הוא גם כן נוהג בכללות האומה ובכל האנושיות. ואם יש הכרח לפעמים להביא את שפעת התורה בלא ההקדמה של השתרשותו של המוסר הטבעי בטרתו, זהו דרך של הוראת שעה, והחיים מוכרחים להיות מסככים שישוּב המהלך לסדרו האיתן: הקדמתו של המוסר הטבעי ככל שלמותו, כדי לכנות על מצעו את הטקלין של התורה והיראה העליונה.

ג. כל דבר של תורה צריך דרך-ארץ שיוקדם לו. אם הוא ענין שהשכל והיושר הטבעי מסכים לו, צריך לעבור בדרך ישר, כנטיית הלב והסכמת הרצון הטהור המוטבע-באדם, כגזל, עריות, וצניעות, מנמלה, יונה, וחחול, וקל-יחומר מההכרה הפנימית של האדם עצמו וחושו הרוחני. ואם הוא ענין שהוא נעלה מן השכל והנטייה הליבית, צריך גם הוא לעבור דרך הצנור של דרך-ארץ, ביחש הקישור שיש לכל פרט עם הכללות כולה, בתור מצוה גוררת מצוה. וגם הישר המוחשי להיות קשור בתורה, כחפץ העליון האלהי המתגלה באור תורה, וההתאגדות עם כללות האומה לדורותיה עם דרכי חייה ברעיון הקודש, כל אלה ארחות דרך-ארץ הם, שמכשיירים את ההארות שהן יותר פנימיות מהן להאיר כזהר ובהירות מבהקת.

ו. רמב"ם | הלכות תשובה, פרק ז'

ג. אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה כגון זנות וגזל וגניבה, אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו ולשוב מן הכעס ומן האיבה ומן הקנאה ומן ההתול ומרדיפת הממון והכבוד ומרדיפת המאכלות וכיוצא בהן מן הכל צריך לחזור בתשובה, ואלו העונות קשים מאותן שיש בהן מעשה שבזמן שאדם נשקע באלו קשה הוא לפרוש מהם, וכן הוא אומר יעזוב רשע וגו'.

ב. שמונה פרקים לרמב"ם | פרק ו'

וכאשר חקרנו אחר דברי החכמים בזה הענין, מצאנו להם, שהמתאוה לעבירות ומשתוקק להן - יותר טוב ויותר שלם מאשר לא יתאוה להן ולא יצטער בהנחתן. עד שאמרו, שכל מה שיהיה האדם יותר טוב ויותר שלם - יהיו תשוקתו לעבירות וצערו בהנחתן יותר חזקים, והביאו בזה מעשיות, ואמרו: "כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו". לא די בזה, אלא שאמרו כי שכר המושל בנפשו גדול כפי שעור צערו במושלו בנפשו, ואמרו: "לפום צערא אגרא". ויתר על כן, שהם ציוו שיהיה האדם מושל בנפשו, והזהירו מלומר: אני בטבעי איני מתאוה לזאת העבירה, ואפילו לא אסרתה התורה, והוא אומרם: "רבן שמעון בן גמליאל אומר, לא יאמר אדם אי אפשר לאכול בשר בחלב, אי אפשר ללבוש שעטנז, אי אפשר לבוא על הערזה, אלא אפשר, ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי'".

ולפי המובן מפשטי שני הדברים בתחילת המחשבה, הרי שני המאמרים סותרים זה את זה. ואין הדבר כן, אלא שניהם אמת, ואין ביניהם מחלוקת כלל. וזה, שהרעות אשר הן אצל הפילוסופים רעות - הן אשר אמרו שמי שלא יתאוה להן יותר טוב ממי שיתאוה להן וימשול בנפשו מהן, והם הדברים המפורסמים אצל בני האדם כולם שהם רעות, כשפיכות דמים, וגניבה, וגזל, והונאה, והזק למי שלא הרע, וגמול רע למיטיב, וזלזול הורים, וכיוצא באלה. והן המצוות אשר יאמרו עליהן החכמים עליהם השלום: "דברים שאלמלי לא נכתבו ראויים היו לכותבן", ויקראון קצת חכמינו האחרונים אשר חלו חולי 'המדברים': 'המצוות השכליות'. ואין ספק כי הנפש אשר תתאוה לדבר מהם ותשתוקק אליו - היא נפש חסירה, וכי הנפש המעולה לא תתאוה לדבר מאלה הרעות כלל, ולא תצטער בהימנעה מהן. אבל הדברים אשר אמרו החכמים שהמושל בנפשו מהם יותר טוב ושכרו יותר גדול - הן המצוות השמיעיות, וזה נכון, כי אלמלא התורה לא היו רעות כלל, ולפיכך אמרו שצריך האדם להניח בנפשו על אהבתם, ולא ישים מונעו מהם אלא התורה.

והתבונן בחכמתם, עליהם השלום, ובמה המשילו. שהוא לא אמר: לא יאמר אדם אי אפשר להרוג את הנפש, אי אפשר לגנוב, אי אפשר לכזב, אלא אפשרי ומה וכו'; ואמנם הביא דברים כולם שימעיים: בשר בחלב, ולבישת שעטנז ועריות. ואלה המצוות וכיוצא בהן הן אשר יקראו ה': 'חוקותי', אמרו: 'חוקים שחקקתי לך ואין לך רשות להרהר בהם, ואומות העולם משיבין עליהן, והשטן מקטרג עליהן, כגון פרה אדומה ושעיר המשתלח" וכו'. ואותן אשר קראון האחרונים 'שכליות' - ייקראו: 'מצוות', כמו שבארו החכמים.

וכבר התבאר מכל מה שאמרנוהו, אלו עבירות יהיה מי שלא ישתוקק אליהן יותר טוב ממי שישתוקק אליהן וימשול בנפשו מהן, ואלו מהן יהיה הדבר בהן להפך. וזה חידוש נפלא, והשלמה מופלאה בין שני המאמרים, ולשון שני המאמרים מורה על אמיתת מה שבאמרנוהו. וכבר נשלמה כוונת זה הפרק.